

DIE ZAUBERFLÖTE ZONDER TOVERFLUIT

Als één van de meest gekende en gespeelde opera's, en omdat de componist toevallig Wolfgang Amadeus Mozart heet, heeft *Die Zauberflöte* een zekere status. En een lange en eerbiedwaardige opvoeringsgeschiedenis. Waardoor er bij elke nieuwe première een bepaald verwachtingspatroon wordt gecreëerd bij het traditionele operapubliek.

Singspiel

Al is *Die Zauberflöte* dan geen 'echte' opera maar wel een *Singspiel*: een heel aparte vorm van muziektheater, die in de Duitstalige landen erg populair was in de tweede helft van de achttiende, en het begin van de negentiende eeuw. De *echte* opera werd in het Italiaans gezongen, niet enkel de serieuze opera of opera seria overigens, maar ook de opera buffa of komische opera (tot o.m. Mozart daar verandering in bracht, en niet zonder tegenkanting). Het Duitse Singspiel heeft wel wat invloeden ondergaan van enerzijds de Engelse *ballad opera's* (parodiërende toneelstukken met een gesproken dialoog, afgewisseld met populaire liedjes) en anderzijds de Franse opéra-comique (die dan weer schatplichtig was aan de Italiaanse commedia dell'arte).

Het Singspiel werd gespeeld in de volkstaal, en was gewoonlijk gebaseerd op een verzonnen, komisch, burlesk of soms sprookjesachtig verhaal met vele toneleffecten en verrassingselementen. In vele gevallen was de partituur van ondergeschikt belang, en werden vele Singspiele vertolkt door acteurs en actrices, die wel wat konden zingen maar absoluut geen operazangers waren. Het genre werd dan ook niet echt au sérieux genomen door het deftige operapubliek. Het was veeleer een populair volksvermaak, en niet iets voor de 'betere stand'. Naar gelang van het aandeel van enerzijds de muzikale nummers en anderzijds de gesproken dialogen, vond het genre een plaats in de geschiedenis van het muziektheater, dan wel in deze van het teksttheater. Enkele decennia na het succes van Mozarts Singspiele heeft Johan Nestroy met zijn muzikale theaterstukken (of Zauberpossen die in het verlengde liggen van het Singspiel) zoals *Der böse Geist Lumpazivagabundus*¹ te Wenen en elders in het Duitse taalgebied een mega-succes.

Mozart, die als een van de eersten ervoor koos om als onafhankelijke musicus door het leven te gaan (en niet meer als kapelmeester of hof-componist in dienst van een vorst of bisschop) was niet vies van het populaire Singspiel dat hem heel wat brood op de plank kon bezorgen. Deze Singspiele kenden in het privé-

circuit (vandaag zouden we zeggen: het commerciële circuit, van een Studio 100 bijvoorbeeld, of van Music Hall) behoorlijk wat succes, maar werden veeleer in de privétheaters, dan in het officiële hoftheater gespeeld. Behalve dan *Die Entführung aus dem Serail*² (1782) van Mozart, waarvan het verhaal zich afspeelt in een Turkse harem en die wél in het keizerlijke Hofburgtheater werd gecreëerd. Maar alhoewel deze opera werd aangekondigd als Singspiel, is hij toch meer verwant aan de Italiaanse opera buffa. En vermits de Turken in de achttiende eeuw de gezworen vijanden waren van het Habsburgse Oostenrijkse Keizerrijk, kon het geen kwaad dat de adel en de ‘betere’ stand een komische opera met ‘immorele’ Turken te zien kreeg.

Chaotisch

*Die Zauberflöte*³ (1791) is een chaotisch verhaal over gevaarlijke slangen, boze toverfeeën, een niet al te snuggere vogelvanger die ook graag een wijfje wil, een geil zwart mannetje, een wat excentrieke antieke hogepriester, en een mooie prins en een aanminnige prinses die zich al slalomend door het met haken en ogen aan elkaar geflanste libretto walsen, om tenslotte ‘ingewijd’ te worden bij een geheim genootschap dat zijn leden voorschrijft een ‘betere mens’ te worden. Waardoor de vrijmetselaars automatisch dit Singspiel als een ‘vrijmetselaarsopera’ gingen beschouwen want vrijmetselaars worden toch ook ingewijd, en Mozart was toch ook een lid van *de loge*?

We hebben al wel een aantal producties van *Die Zauberflöte* gezien, maar nooit de ultieme diepere betekenis ervan echt kunnen vatten. Gaat het over de strijd van het Goede tegen het Kwade? De Slechten onder leiding van de Koningin van de Nacht, tegen de Goeden onder leiding van Hogepriester Sarastro? Maar de gezellinnen van de Koningin van de Nacht hebben prins Tamino toch van de boze slangen gered, en de dochter van de Koningin is toch de goede en onschuldige prinses Pamina? Die door de zogezegd goede Sarastro wordt gevangen gehouden? Terwijl Monostatos van de kant van de Goeden die liefvallige Pamina wil verkrachten? Het Goede en het Slechte lopen voortdurend door elkaar, net zoals Yin en Yang onlosmakelijk in elkaar haken.

Die Zauberflöte is misschien zowel door Schikaneder als door Mozart gewoon bedoeld als een fantasierijk sprookje, deels gebaseerd op *Lulu oder die Zauberflöte* van August Jacob Liebeskind,⁴ dat ze lardeerden met een allegaartje van nevenintriges en diverse algemene moraliserende wijsheden. Een sprookje dat ze situeerden in een gefantaseerde Egyptische oudheid, toen de oppergoden Isis en

Osiris een zoontje hadden dat luisterde naar de naam Horus. Een sprookje met wat exotische bomen, gruwelijke slangen, donder en bliksem, en een openscheurende aarde waardoor de Slechten aan het einde worden verzvolgen, terwijl de Goeden de lof zingen van de Zon en van het Licht. "En nu naar bed."

De nog relatief jonge regisseur David Hermann kreeg zijn regieopleiding aan de Hans Eisler Hogeschool te Berlijn, en kan al een bijzonder goed gestoffeerd internationaal palmares voorleggen: hij regisseerde onder meer bij de Deutsche Oper am Rhein, het Nationaltheater Mannheim, de Oper Frankfurt en de Nederlandse Opera te Amsterdam. Net zoals de jonge regisseurs van de 'Vlaamse Golf' dat pakweg vijftientig jaar geleden deden, heeft hij bij zijn regie van een 'klassieker' alle voorafgaande geijkte interpretaties opzij geschoven, en is hij resoluut met een schone lei begonnen. Wég die vrijmetselaarsymboliek, weg de zoektocht naar volwassenheid, weg de idealen van de verlichting, alles weg. Hij laat het aan zijn verbeelding over om onbelast en onbeladen alles opnieuw te interpreteren. En of het resultaat nu logisch is, of in de lijn van de verwachtingen zal hem worst wezen. Als het maar boeit.

***Die Zauberflöte* in de Vlaamse Opera. Met Ante Jerkunica (Sarastro) en Robin Johannsen (Pamina) ©Annemie Augustijns**

Grimmig

En het heeft ons geboeid, zoals een niet altijd logisch maar wel fantasierijk en soms erg grimmig sprookje. De grote verschrikkelijke slang die Tamino bij de aanvang wil verslinden en waarvoor hij in zwijm valt, is een waterslangetje dat in een greppel of grachtje totaal onzichtbaar is voor het publiek. De toverfluit die Tamino ten geschenke krijgt is een pistool. Papageno is wel een volgelanger

maar lijkt een beetje op de half verwilderde of verdierlijkte Arthur⁵, de broer van stripheld Lambik uit *De vliegende Aap* met Suske en Wiske. Het klokkenspel waarop hij zijn melodietjes moet spelen is een gordel met munitiepatronen. Sarastro is geen eerbiedwaardige hogepriester maar een soort machtswellustige pseudo-sherrif die in en om een ranch de chieft of goeroe is van een aantal agenten of rangers met een cowboyhoed, die veel weg hebben van een troep amateurs die (zoals in het ‘Westerndorp Elpaso’ te Wuustwezel) in hun vrijetijd een verkleed spelletje spelen. Monostatos is een in zijn gezicht lelijk verminkte en gefrustreerde man, die probeert zich aan Pamina te vergrijpen. Wanneer de twee gelieven hun inwijdingstesten moeten doorstaan gebeurt dat in een blokhut, waarbij blijkt dat Sarastro nog een andere hobby heeft: van taxidermist die dieren opzet. De beproevingen die Tamino moet ondergaan zijn geen onschuldige symbolische rituele handelingen maar lijken erg veel op een wreedaardige vakkundige foltering, waarbij het pistool van Tamino dienstig is bij een spelletje Russische roulette. De Koningin der Nacht is geen tenger wezentje dat op een halve maan gezeten vanuit de sterrenhemel komt neerdalen, maar een kloeke en krachtdadige dame. Monostatos zingt zijn beroemde aria ‘In diesen heil’gen Hallen’ in een aftandse badkamer, en de Koningin der Nacht komt plots te voorschijn van achter een douchegordijn. De inwijding van Pamina is ook van een speciale soort: wanneer Sarastro aan haar in de badkamer zijn instructies geeft kleedt hij zich langzaam uit, stapt hij in bad, wil hij zich door haar laten masseren, en haar uiteindelijk met een duidelijke bedoeling mee in bad trekken. Een hilarische scène, ware het niet dat hij daarbij zijn lange witte onderbroek aanhoudt, waardoor de hele scène wat melig wordt. Papagena is een oude vrouw in een rolstoel, die niet mooier of jonger wordt. Aan het einde van het verhaal is er niet echt een overwinning van de stralende zon die de duisternis verjaagt: Tamino schakelt met zijn ‘toverfluit’ resoluut de Grote geile Gids uit. En de jonge mensen gaan hun eigen weg. Niet gelouterd, maar grimmig.

Al was niet elke vondst van de regisseur super geslaagd, toch hebben wij ons bij deze voorstelling⁶ bijzonder goed geamuseerd. Het dopamine gehalte in ons bloed werd nog versterkt door de zangprestaties van de solisten, die een homogeen en bijzonder hoog niveau bereikten. Rainer Trost als Pamino en Robin Johannsen als Tamina spelen met overtuiging en zingen gewoonweg prachtig. Olga Pudova is een stoere Koningin van de Nacht met overweldigende coloratuurnummers. Ante Jerkunica is met zijn imponerend basgeluid een uitstekende Sarastro, en Guy De Mey een heel aparte Monostatos. Door het regieconcept worden de personages van het komische duo Papageno en Papagena minder centraal gesteld, maar de zangprestaties van Josef Wagner en Mirella Hagen zijn er niet minder overtuigend om. Ook voor de overige solisten, voor dirigent Tomas Netopil en voor de aan

het regieconcept aangepaste scenografie van Christof Hetzer hebben we niets anders dan lof. Een en ander wil echter niet zeggen dat we bij deze voorstelling de *ultieme* interpretatie van *Die Zauberflöte* hebben gezien. Wel een versie die ons zal blijven als een van de meest amusante. En die ons zal verplichten om met andere ogen naar een volgende interpretatie van dit heerlijke, avontuurlijke, en in bijkomende orde meervoudig gelaagde en in de grond ook *grimmige* sprookje voor volwassenen uit te kijken.

Toon BROUWERS

NOTEN

- ¹ Johan Nestroy: *Der böse Geist Lumpazivagabundus*. Creatie te Wenen op 11.04.1833, met muziek van Adolf Müller.
- ² Creatie op 16.07.1782 in het (oude) Hofburgtheater te Wenen. Cf. Brouwers, T.: *Van Pasja tot Krijgsheer. Mozarts "Die Entführung aus dem Serail" in de Vlaamse Opera*. In: *Documenta*, jg. 19, 2011 nr. 1, 72-77.
- ³ *Die Zauberflöte* (muziek: Wolfgang Amadeus Mozart, libretto: Emanuel Schikaneder) creatie te Wenen op 30.09.1791 in het (privé) Freihaustheater auf der Wieden.
- ⁴ August Jacob Liebeskind (1758-1793), geestelijke, en auteur van verscheidene sprookjes waaronder: *Lulu oder die Zauberflöte* waarin een prins, met de hulp van een toverfluit die hij van een goede fee heeft gekregen, het opneemt tegen een Tovenaar die een mooie jonge maagd gevangen houdt. Cf. Assman, J. (2012): *Die Zauberflöte: Oper und Mysterium*, Zürich, Manesse Verlag.
- ⁵ Het stripalbum *De vliegende Aap* van Willy Vandersteen dateert uit 1946-47. In dit verhaal maken we kennis met de broer van Lambik die in een Belgische kolonie in Afrika woont, en door van het sap van een plant de gave heeft gekregen te kunnen vliegen. Hij zegt regelmatig 'tsip tsip' tussen zijn woorden door. De vertolker van Papageno maakt als 'vogelvanger' in deze productie ook regelmatig sissende geluiden.
- ⁶ Voorstelling gezien op dinsdag 18.12.2012 in de KVO te Antwerpen.